

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

Konya'da XIII - XV ci asırlarda yapılan kitap tezhipleri ve bu ince sanatımızın Konya'da dirilmesi lüzumu hakkında . . .	<i>Prof. Dr. A. Süheyl Ünver</i>
Biricik Bucağımız : Akviran Bucağı	<i>Arif Bilge</i>
Türk Milleti ve Milliyetçiliği	<i>A. Galip Öztürkmen</i>
Alplarbaşı Kazan'ın oğluna karşılığı.	<i>Basri Gocul</i>
Çocuk meselesi	<i>Remzi Oğuz Arık</i>
İkiyüz yıl içinde Konya'da ölen Valilerden Ragıp paşa ve divançesi üzerine bir kaç söz	<i>M. Mesud Koman</i>
30 Ağustos	<i>Şeref Kışmır</i>
Halkevi Çalışmaları	

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YILI: IX

AĞUSTOS 1945

SAYI: 82

KONYA'DA

XIII — XV inci ASIRLARDA YAPILAN KİTAP TEZHİPLERİ

ve

BU İNCE SANATIMIZIN KONYA'DA DİRİLMESİ LÜZUMU

HAKKINDA (1)

Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Türk Tarih Kurumu üyesi

Orta zamanda matbaa olmadığından bilhassa bugünkü Türkiyemiz hududu içinde, medreselerde, câmilerde, ve ayrı yerlerde, saraylarda, âlimler ve devlet adamları kütüphanelerinde bulunan o zamandan kalma yazma kitaplarımızın çoğu bugün İstanbul kütüphanelerinin zengin sayılarını teşkil etmiştir. Bunların hepsi yazmadır, dilleri hemen hepsinin Arapça, pek azının Farsçadır. Mühim bir kısmı böyle kitapları kopye eden hattatlar ve bir kısmı da müellifler, âlimler tarafından yazılmıştır. Hattatların kitaplarda yazı çeşidi olarak seçtikleri ne-

sih ve kısmen tâlik karşısında bunların oldukça okunaklı ve işlek el ile yazan âlimlerinkilerle de karşılaşırız. Hattatların yazdıkları eserlerin asıllarıyla karşılaştırılarak tashih edilenleri makbuldür ve buna kitap sahipleri ehemmiyet vermişlerdir. Âlimlerin kendileri için kopye ettikleri eserler de önemlidir. Bilhassa nadir olan *مسن* (musannif anlamında böyle yazarlar) ve müellif nüshaları çok muteberdir. Kısmen yazdıkları yerleri ve tarihleri biliyoruz.

Bütün bu gördüğümüz çeşitli ve bilhassa Şerî (naklî) ilimleri ilgilendiren eserler dikkatli veya dikkatsiz, süslü veya sade olarak da ciltlenmiş-

(1) 25 Mayıs 1945 Konya Halkevinde verilen konferansın metnidir.

KONYA

Yıllığı : 6 Lira
Altı aylığı : 3 "

Yabancı memleketler için
ayrıca posta ücreti eklenir.
Abone bedelleri ile yazı-

lar KONYA HALKEVİ Dergi
işleri bürosu adresine gönderilmelidir.

Dergiye gönderilen yazılar
yayınlansın, yayınlanmasın
geri çevrilmez.

tir. Orta zaman ciltlerinin sade olanlarını bir tarafa bırakırsak süslü olanlar kalıpla değil, lakin cilt süslemesinde kullanılan aletlerle ve el ile yapılmıştır. Bunların gerek kaplar üzerinde ve içinde ve miklepleri üzerinde ve içlerinde pek nefisleriyle karşılaşırız. Bu kapların sanatkarlarından bir kaç müstesna, kimler tarafından ve nerede yapıldıklarına dair bir bilgimiz yoktur. Çünkü bunlar çok defa kollektif çalıştıklarından imza koymamışlardır. Acaba bunlar hangi şehirler ve memleketlerin mahsulüdür?

Bu kitapların şimdilik kapları üzerinde durmıyarak baş ve son sayfelerini gözden geçirirsek başlarında sade, güzel ve çok defa devrenin ilerde sanatkarları tarafından yapılmış bab tezhiplerine rastlayabiliriz. Sonunda da hattatların bu eserleri nerelerde yazdırsa tarihini ve yazdıkları şehri, bazan şemtini, mahallesini, medresesini imzalarıyla beraber yazmağı unutmamışlardır. Bazıları bu gibi kayıtlardan mahrumdurlar, sadece imza vardır, sene yoktur; sene vardır, yazan ismini koymamıştır. Hepsi vardır, şehir yazılı değildir. Bu kayıtların hattatlar ve yazıları itibariyle önemi olduğu kadar eğer kitaplar süslü ise süslandıkları seneyi ve yeri göstermesi itibariyle kıymetleri fazladır.

Bazı kitaplar yazıldıkları şehirde tezhibolunup ciltlendikleri gibi senelerle ecza halinde kalıp da başka yerlerde süslenenleri de az değildir. Peki, bunları nasıl ayırd etmek kabil olacaktır? Bu da bilgidir. Fakat mehzaları yoktur ki okunabilsin, bu bilgi çok kitap görmekle ve üzerlerinde durmakla amelî olarak öğrenilebilir. Bu hususta görgü edinmek için ele geçen herhangi bir kitabın mazrufunu olmazsa bile zarfını, yani kabını, sü-

sünü, tezhibini, yerini... gözden geçirmeli ve not almalıdır. Bu notlar tek tek kalırsa bir mana ifade etmez, lakin çoğalırsa bir maksada yarayabilir.

Kitapların kaplarında ve içindeki süslerin islâm memleketlerinin hangisinde yapıldığını anlamak maksadiyle sanata meraklı olanların yalnız resimleri doğru, lakin bunlar hakkındaki kanaatleri çok defa bilgisizlikle ortaya konmuş ve yanlış mutalaalarla dolu eserlerini karıştırınca zihnimiz büsbütün karışır. Verdikleri örnekler, Mısırdadır yapılmıştır. Memlük eseridir, Arab işidir. Süsleri arabesktir. Acem işidir. Hint eseridir... diye yazarlar. Bu indî görüşleri bir hakikat sanan ve yalnız bunlara malik olmakla kalem yürütenler o zaman hep bu yanlış bibliyografilere saplanıp kalırlar.

Bunların içinde Anadolu'da Selçuklar zamanında yapılmış olanlarından bahis bile yoktur. Çünkü bunları arayıp bulmak ve görebilmek lâzımdır. Biz bu gün Selçuk tezhibi, Anadolu tezhibi diyorsak sanat kitaplarına geçmiyen bu tabiri kulaklarımızın ilk defa duyduğuna emin olmalıyız.

Anadolu'da Selçuk eserleri üzerinde meşgul olanlar taş ve tuğla ve tahta üzerinde o güzel süsleri ve yanlışsız güzellikleri görünce hayretler içinde kalıyor, acaba bu kadar süslü binalar içinde veya onları görerek dışında oturanların okudukları kitaplarda hiç süs yokmu idi?

Bu süsleme yalnız taş, tuğlaya, ve tahtalara mı mahsustu? Onları benimsediğimiz kadar size kısaca mahiyetlerinden bahsettiğim kitaplar da karıştırılırsa divarlarımızda ve binalarımızda yaşayan o millî süslerimizin Anadolu Selçukları zamanında daha önce Ortaasyada, Büyük Selçuk imparatorluğu içinde yazılan kitap-

larda da aynı yolda ve aynı stilde görüleceğine şübhe edilmemelidir. O halde bu nakışlarımız, yalnız binalarımızda değil, kitaplarımızda da vardır. Elverir ki onları görmek ve tanımak kabil olsun.

O zaman islâm dünyasında yapılan süslerin soylu ve soysuz olanları vardır. İnanmak lâzımdır ki islâmiyet kaidelerinde, islâm ilimlerinde ve sanat eserlerinde en mükemmeli ve yanlışsızını ve soylusunu yani notalı olan en ince ve zarif nûmuneleri Selçuklar, bilhassa Anadolu, Selçukları yapmıştır diyebiliriz. Ve bunların en mükemmel örnekleri İstanbul kütüphanelerindedir. Türkiyemizin bitmez tükenmez ilim ve sanat hazineleri olan kütüphanelerimizde mevcut bu güzel ve şimdiye kadar görebildiklerimizin en seçmelerinden aldığımız örnekler de elimizdedir.

Bir Selçuk istili ve bunun Anadolu'ya has karakterleri vardır. Bu nereden geliyor? Çok uzağa gitmeğe lüzum yok, bilhassa konumuz kitap süsleri olduğu için bunu mukayese edecek elimizde bir çok kaynaklar vardır. Şark süsleme eserlerinde civar tesirler olduğu gibi mahallî sanatkarların sanat asâletinden gelen hususiyetler de çoktur. İşte bu hususiyetleri tanımak zordur. Bunun için çok eser görmek ve bunların mahallî hususiyetlerini ayırmak lâzımdır. O zaman memleketimize has hususiyetler ve farklar bulunacak ve bunlar istandardize edeceğimiz tipler halinde emsalini tanımağa yarıyacaktır. Biz bunu şimdi bol bol dinî kitaplardan ayırd edebiliriz. O zaman Anadolu'nun vaktiyle incelemeğe değer ruh karakterinin süsler üzerinde yaptığı değişmez ve mükemmel formülleri anlıyabileceğiz.

Diğer memleketlerle olan farkları burada henüz formüle etmek güçtür.

Bunu müteakiben yapılacak neşriyata bırakmak doğru olur. Zira bu husustaki tetkiklerimiz bu üslubu bulmağa ve tanımağa hak veriyorsa henüz istandardize etmeğe imkân veremiyor. Zira bu bitmez ve tükenmez araştırma konusu da yeni elemanlar tarafından ele alınmayınca ve burada gösterdiğimiz yoldan yürümeyince formül yapmanın güçlükleri devamedecektir.

Anadolumuzdaki süslerde böyle mahallî farklar ve hususiyetlerin olduğunu tesbitettikten sonra gördüğümüz eserler üzerinde acaba yapıldıkları asırları tahmin edebilmeyiz? Kitapların tezhiplerinde imza olmadığından sanatkarlarını bulamadığımız gibi tarih de konması mütâd olmadığından zamanını tahmin zorluğundan bizi oldukça kurtaran, eğer kaydedilmiş ise, istinsah tarihleridir. Bununla tezhiplerin asır asır karakterlerini öğrendikten sonra yapıldıkları seneler dolayısıyla asrını tahmin edebilmek artık bu suretle tarihsiz ve hattâ yazıldığı yer bildirilmeyen kitapların tetkikiyle kabil olabilmektedir. İşte Anadolu'da yapılan tezhipleri yalnız anlamakla kalmıyor; bu kolaylıklar ve onlara dayanan dikkat ile asırlarını tahmin ve hattâ tayin mümkün olabiliyor. O halde biz şimdi Anadolu'da yapılan tezhiplerin asırlarını bilhassa XIII — XIV ve XV inci asır eserlerini tanıyabiliyoruz.

Bu tayin ettiğimiz ve üzerinde duracağımız üç asrın da ilerliyen bir karakterini ve asırlar ilerledikçe daha olgunlaştığını da anlıyoruz. XIII üncü asır karakteri XIV üncü asırda yaşıyor. Lâkin daha çeşitli ve daha olgun bir vâsfa bürünüyor. XV inci asırda bu Selçuk yolu daha bol çeşitli ve daha incelenerek güzelleşiyor. Bizde her üç asırdaki eserlerde şekiller, münhaniler, çerçeveler, kitabe-

lerde bir ve bazan değişik örnekler görüyorsak süslerde boyuna taklidedilmiş ve birbirine benzeyen motiflere az raslıyoruz. Hattâ çok muvaffakiyetle ve itina ile Anadolu'da ayrı bir muvaffakiyet ve hususiyetle yapılan Selçuk geçmelerinde hâtır ve hayâle gelmiyen çeşitlere rastlıyoruz. Gerek süslerde ve gerek bunlarda esaslar bozulmamakla beraber bir yapılan örneğin bir daha kılışe haline sokularak yapılmamasına Anadolu'da çok itina olunmuştur. Suriye, Mısır ve Irak'ın birbirine benzeyen motiflerine ve şekillerine Anadolu'da pek az rastlanır. Anadolu sanatkarının süslemeye dikkat ettiği bir nokta da bir yaptığı şekli bir daha yapmamaktır. Bunu Anadolumuzun Selçuk eserlerinde çok görüyoruz. Vakıa onlarda biraz izahedeceğimiz rumiler, geçmeler, münhaniler, hataîlerde esaslar bir olmakla beraber yeni yapılan tezhip ve bediaların aslâ birbirlerine benzerliği yoktur. Anadolu'da yamı bir kalıbın iki defa kullanıldığını ne el yapması kaplarda ve ne de tezhiplerde göremediğimizi söyleyebiliriz.

XV inci asırda çok gelişen ve en güzel örneklerini veren tezhip bu geçmiş asırların yollarını bırakmamış ve asıl XIII ve XIV üneü asırları ileri götürmüşlerdir. İstanbul fetihinden sonra Fatih'in hususî kütüphanesi için devrin çok defa anadoludan gelen sanatkarları bu yolda bedialar yaratmışlardır. Ve bilhassa Fatih'in sanatte değişikliği ilgisi üzerinde görülerek o tarihlere kadar bir yerde yapılmadık güzellikler ve hususiyetler ortaya koymuşlardır.

Kütüphanelerdeki çalışmalarımız esnasında yapıldığı yerleri bulabildiklerimizin az olduğunu söylemiştik, lakin XIII — XV inci asırlar zarfında Konyada yapılan örnekleri bulabildik.

Her ne kadar bunlar, 677 (1278), 723 (1323), 855 (1451) ve 859 (1455) senelerinde Konyada yapılan tezhipli kitaplar; az sayıda ise de topladığımız kitaplardaki çeşitli konulardaki, mese-lâ temellük kitabesi, boş ve yazılı zahriyeler, başlıklar ve ara başlık ve tezhipleri olmak üzere epiy yekûnu bulduğundan ayrı bir dosya hazırlamak mecburiyetinde kaldık ve bunu Selçuk tezhipleri dosyasından ayırdık ve gördük ki bu, bir vesile ile Konyada ve Konyalılarla sanat âlemine yeni bir mevzu olarak takdim olunabilecektir.

Konya tezhipleri bulmak bizi bir çok noktalardan sevindirdi. Konya gibi Selçuklar ve Karamanlılar ve Osmanlılar zamanında Anadolu'da en önemli bir mevki muhafaza eden şehrinizde, en hususi ve güzel bir süsleme sanatının yapıcılarının çok bulunduğu bu şehirde daha XIII üncü asırda bulunan epi sayıda zerkûb (altın döğücü (I) lerin ve aralarında Mevlâna ile münasebeti olan ve "Mecalisülüşşak",ta resmi olan (zerkûb-u-konevî) nin de bulunduğu bu sanatkarların da bulunması sebeplerini, bulduğumuz altın ve çoğu yapıştırma varak altınla yapılmış bu eserlerle anladık.

Konya'da lokal saydığımız bu sanatkarlar bizzat ve yahut yetiştirdikleri talebeyi başka yerlere göndermediler mi? yoksa orada mı çalıştılar? Yalnız orada çalıştılar diye bir hüküm vermek haksızlık olur. Marifet iltifata tâbi'dir, diye kazançlarını temin ettikleri yerlere gitmeleri emsâli üzre mutlaka kabul olunabilir. Bir yere gitmedikleri tasavvur dahi edilse Konyada mahallî bir varlık ile zenginleri tatmine-

(1) Bunlar hâlis külçe altını haddeden geçirip incelttikten sonra kursak içine koyarak ve bunları üstüste döğerek gayet ince safiha haline getirirler.

decek eserler vücade getirdiklerini kabulederiz.

Konya, Selçukların son zamanlarında malî sıkıntı çekmiştir. Lâkin Karaman beyleri zamanında biraz nefes almıştır. Çünkü Selçuklarda olduğu gibi Karamanlılar zamanına ait eserlerin az olması bu refahın bir misalidir. Konyayı kendisine ikinci ve son vatan yapan ve burada oturduğu seven Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin Mesnevîsi başda olmak üzere eserlerinin orada Selçuklardaki nesih usulüyle yazılıp yine orada tezhip edilmeleri mutalından dolayı bulduğumuz ve bulacağımız vesikalar arasında Mevlâna'nın Mesnevî ve eserlerini de ön sırada görmek icabettiğini unutmamak lâzımdır.

Bazı eserlerde hattatlar arasında Konyalı olanlar vardır. Konyalı olurda başka yerlerde yazı yazanlar olabilir. Fakat bunun Konyada yazıldığını tasrih ederde ve üstelikte yine Konyada oturan bir âlim ve devlet adamının hususî kütüphanesi için istinsah edilmiş olur, ve Konyada yazıldığı sene de ilâve olunursa senelerine ve ondan asırlarına göre bunları Konya Selçuk yazıları sayabiliriz. Bunların çoğunun süslerinde imza ve tarih görmezsek bu yazının yazıldığı yere ve seneye ve bilhassa orada tamamlandığına haklı olarak hükmedebiliriz. Hele bunlar bir istil üzerinde giderse tereddüdümüz daha azalır. Çünkü mantıkan yazıları Konyada yazılır da süslemeleri için Bağdad, Halep, Şam ve Kahire gibi diğer İslâm şehirlerine göndermeğe o asırlarda menzîl yollarıyla buna maddî imkân var mıdır? Bu günün serî vasıtalarıyla da kitaplarımızı başka yerlerde süsletme ve ciltletmeyiz. Bulduğumuz yerin iyi veya kötü mecburiyetlerine uymak zorunda kalırız. Binaenaleyh süslemelerde üslûbu tannınca yapıldığı

yer ve tarih bilinmese dahi çok kere o şehrin dilinin târihinin mahsulüdür. İşte Konya'da yapılan tezhip ve ciltlerinde biz bunları haklı olarak düşündük.

Şimdi göstereceğimiz bazı misallerle de görüleceği üzere Konya'da mahallî bir süsleme sanatı vardır. Kitapların tezhipleri ve ciltleri sayılmaktadır, bu şübhe götürmez. Recep 677 (1278) tarihli ve İstanbula getirterek çalışma arkadaşım Mihriban Sözerle beraber iki ay üzerinde meşgul olduğumuz eski Mesnevî'nin hattatı (Mehmed bin Abdullah el Koneviyyûl Mevlevî) dir. Hem Konyalı ve hem de ilk mevlevîlerden. Müzehhibi de (Muhlis bin Abdullah el Hindî dir. Yazılan ve süslenen bu eseri Türbe-i Şerife vakfeden (Şahip Ata Fahrettin bin Ali zamanında Cemaleddin Mübarek bin Abdullahül atik) dir.

Eserin 40 sahifesinde birbirinden değişik büyük tezhipler vardır. Aralarda olanları bu yekûndan hariç bırakıyoruz. Müzehhibi Muhlis bin Abdullahül Hindî babası veya kendisi hintli ise de hindte yapılmış bir tezhip değildir. Zira bunun ana motifleri Konyada husule gelen hususî istilli nakışlarda ve İstanbul'da kütüphanelerimizde bulduğumuz bazı Anadolu tezhiplerinde yaşamaktadır. Bütün tezhiplerde altın varak yapıştırma olarak kullanılmıştır. Tezhipli bir boş sahifeden sonra iki büyük tezhipli sahife gelmektedir. Hepsî dediğimiz gibi değişikdir. Mesnevinin bütün ciltleri böyledir. Tahrirleri siyah, zeminleri lâcivertdir. Bazı yerlerde Karmen vardır. Rumiler kırmızı zeminde yeşil gölgeli, mavi zemindekiler kırmızı gölgelidir. Lâkin buna benzer farklar daha pek çoktur, Rumilerin kenarlarında beyaz tahrirler de az değildir. Geçmeleri bilhassa çok önem-

li ve şimdiye kadar gördüklerimize nazaran değişiktir.

Sahifeleri 33,5×49,5 dur. Eser 622 sahifedir. Aradaki boş sahifelere sayı konulmamıştır. Bahis başları dolayısıyla her sahifede satırların sayısı değişir. Beher sahife 4 sütun üzerine taksim olunmuştur.

Eserin hakikaten bir çok önemli hususiyetleri vardır. Nitekim bu eser hakkındaki araştırmamızı Türk Tarih Kurumu renkli olarak bastıracaktır. İşte bu eser şimdi Konya müzesinde Mevlâna salonunda 60 numarada teşhirolunmaktadır. Daima görmek ve üzerinde araştırmalar yapmak imkânı vardır. XI I üncü asırda Konya tezhibine bunu misâl verdikten sonra mevzuumuzun daha fazla ince noktaları uzatmağa vakti olmadığından Konyada yapılmış ve yine bu eski ve asıl beldenin sanat hususiyetlerini gösteren diğer birisine geçiyorum :

723 (1323) tarihinde yazılan ve Konya müzesinde saklı en eski mesnevideki baş sahifelerin geçmeli ve rumîli sahifeleri, kat'ı nakıs şeklindeki süslü zahriyesi Konya tezhibinin en asıl örneklerini içine aldığına bir misâl sayılmalıdır. Bunları ele almak, muhtelif aralıklarla tekrar tekrar gözden geçirerek nakışların millî ve mahallî ifadelerini okumağa çalışılınca yapılaş tekniğine ve terkiplerindeki sadelik ve güzelliğe hayran olmak kabil değildir. Bu Mesnevi bir vesile ile İstanbula getirildiğinde günlerle üzerinde durarak bir çok örnekler aldık. Gördük ki Konyada yapılan tezhiplerin hakikaten üzerinde incelemeler yapmanın lüzumunu bu eser bize daha önce hatırlatmış bulunuyordu.

Şimdilik XIV üncü asır Konya işine bunu örnek verebiliyoruz. XV inci asıra gelince :

Elimizde Recep 854 (1450) ve Ramazan 859 (1454) de Konyada yapılmış iki tezhip bulunmaktadır. 854 tarihli şimdi Fatih kütüphanesinde N. 4961 de kayıtlıdır. Bunun tezhibinin Konyada yapıldığına musannifek (Şeyh Aliyyül Bestami) nin (Şerhi radî) si birinci cildinin Recep 854 de Konya dışında meram makamında Çaşnigirin pek beğendiği bağındaki evinde otururken yazdığını kitabın sonunda bildirmektedir. Bu eser de diğer kitaplarıyla beraber tarafından Fatih semaniye medreseleri kütüphanesine hayatında iken vakfedilmiştir. Fatih'in medreseleri kütüphanelerine vakfedilen kitaplarına konan mühürleriyle mühürlenmiş ve sahifelerini sayarak Mehmed bin Aliyül Fenarî de imzasını atmıştır. Başında Konya tezhibiyle şemseli bir zahriyesi vardır. Örneğini verdiğimiz bu eserin yanında N. 4962 de kayıtlı diğer bir cildinde Konyada başına besmele ile süslü bir başlık konmuştur. Ve kabıda Konyada el ile yapılmıştır. Kalıplı şemsesi yoktur. Onun dörtte birini örnek olarak gösteriyoruz.

859 Ramazanında Musannifek tarafından istinsah edilmiş (Şerhül'lûbab) in tezhipleri de incelenmeğe değer. Bunu Meram vâdisinde yazmıştır. Bunun telifinin Heratta Şaban 829, (1426) da bittiğini bildirmektedir. Bu da Fatih Sultan Mehmed'in camii-cedidinin Kütüphanesi cedidine vakfedilmiştir. Mehmet bin Aliyyülfenarî yapılarını saydıktan sonra imzasını atmıştır. Baştaki besmeleli sahife ve tezhipleri yapıştırma altın üzerine yapılmıştır. Ondandır mühim örnekleri aldık. Şimdi bu eser Fatih kütüphanesinde N. 5005 de kayıtlıdır.

Bu saydığımız üç eserde tezhiplerinin Konyada yapıldığına dair hiç bir kayıt ve rivayet de yoktur. Elimizde yegâne senet Aliyyül' Bestami (Musannifek) in yine Fatih kütüphanesinde ve diğer yerlerde çok çalışkanlığı ile istinsah ettiği eserlerin çokluğuyla meşhur olan Musannifek hatîyle 22 den fazla eserde öğreniyoruz ki 843 (1439) da Konyaya gelmiştir. Konyayı pek beğenir ki 844 (1440) da makamı Şahrud ve Bestamdan Ruma tekrar dönmüş, 846 (1442) de Heratta bulunduktan sonra 849 (1445) de Lârendeye ve aynı senede Konyaya gelerek Merama yerleşmiştir. 852 (1448), 853 (1449), 854 (1450), 855 (1451), 856 (1452), 857 (1453), 859 (1455) ve 860 (1456) senelerinde Konyadadır. 866 (1462) ve 871 (1466-1467) de Edirnedir. 873 (1468 - 1469) da İstanbula gelir. ve 875 (1470) de İstanbulda ölerek Eyup Sultan yakinine defnedilir. Yukarkı eserleri (854) ve 859) tarihlerinde Konyada yazdıktan sonra 866 ya kadar 12 sene kalmıştır. Bunu bu müddet arasında Konyada tezhip ettirip ciltlettirdiğinde tereddüt edilmemelidir. Musannifek'in ciltsiz hiç bir eseri yoktur, ve müteakip asırlarda ciltlenenlere de rastlamadık. O kitaplarına ve ciltli olmalarına pek itina göstermiştir. Sonra bunları bulunduğu Edirne'de ve İstanbulda tezhip ettirdiğine ve ciltlettirdiğine dair rivayet de yoktur. Sonra, onun bu tarihlerde gözleri hafif görür, Hattâ bir müddet sonra hiç göremediğinden semaniye medreselerinden birinde verilen talim vazifesinden bile affini dilemiştir. Sonra, ortada bir Konya tezhip usulü olmakla beraber yine Konyada eserlerinde üç asır sürdüğünü gördüğümüz bir üslup vardır. Onun izleri bu saydığımız iki eserde yaşamaktadır. Musannifek'in daha uzun zaman Konyada oturması ve

bunlar da Konya istilinin yaşamış buluşması bize bunların Konyada yapıldığına tereddüt bırakmıyor. Musannifek Konyada daha bir çok istinsah ettiği kitapları, şirazelerini de yaptırarak ciltlettirmiştir. Bunlar sade ve üzerlerinde sanat eserleri olmadığından durulacak vasıfta değildir. O zamanın umumî ciltleri meyânında belki misâl olarak sayılabilir. Yoksa biz bunlarda fazla taassup göstererek mutlaka tarih ve yapıldıkları yere dair kayıtlara istinad etmeği esas tutarsak bir şey yapamayız. Çünkü değil bunlarda, hiç birinde şimdiye kadar aslâ bir imza ve tarihe rastlanmıyacaktır. Bu yolda ciddî meşgul olanların istidlâli hükümlerine biraz da inanmak mecburiyetinde olduğumuzu unutmamak lâzımdır.

Muhtelif şehirlerdeki Halkevlerinde konuşmalarında daima Vatanım ve milletimin ilerlemesi için sayısız amaçlarımdan her sefer bir tanesine temas ederim Konyaya kadar gelip bu mevzuda konuşmamdaki sebeplerden biri de budur. Ve böyle konuşmaların mutlaka bir gayesi olmalıdır.

Avrûpada dolaştığım yerlerde gitmiş şehirlerin bazı hususiyetleriyle karşılaştım. Bunların bir kısmı oradaki âdetler, giyinmeler, yeme ve içmelere aittir, o beni aslâ ilgilendirmez. Diğer kısmı o gibi şehirlerin öbür şehirlerde nadiren görülen sanat hususiyetleridir. Buna şimdi burada müsbet misâller vermek istiyorum. Zira bunlar saymakla bitmez. Venediği misâl olarak ele alalım: O şehrin sanat hususiyeti bilhassa Cam işçiliğidir. San Marko kilisesi meydanına bakan dükkânların vitrinlerinde gözleriniz dolaşırken Cam işlerinin çeşitleri karşısında ve bunlarla neler yapıldığına hayran kalırsınız. Mera-kınızın fazla olduğunu görenler işini

birakarak sizi alıp bunların yapıldıkları fabrikalara götürürler. Venediğe orta zamanda gitmişsiniz gibi dar yollardan ve iç içe binalardan geçerek hemen pek yakında olan Cam fabrikalarına varırsınız. Gözünüzün önünde ellerine aldıkları sıcak Cam hamuruna istediğiniz şekilleri verirler. Bunların daimi sergilerinde istediğiniz şeyi alıp gelemesiniz. Çünkü İstanbula kadar daha uzun sürecek yolculuğunuz vardır. İşte sanat hususiyetleri olan yerlerden birisine Venediği misâl verdik. Acaba bizim memleketten misâl alamaz mıyız.

Denecek ki: Kütahyanın çinileri var. Ispartada halı bulursunuz. Bunlar o şehirlerin hususiyetleridir. Şüphesiz ki bunlar o şehirlerin tekniği iyi, lakin sanat asaleti azalmış mahalli hususiyetleridir. Bunlara yiyeceğe mütaallik olanları katmak aslâ doğru değildir. Meselâ Afyonun kaymaklı şekerini burada misâl sayamayız. O alınır, insanın yolda ve gittiği yerde ağzını tatlılar. O da güzel bir şeydir. Fakat onu hususiyet olarak göstermemek lâzımdır.

Mademki Konyanın burada bahsedip örneklerini verdiğimiz, bundan 5, 6, 7, asır önce ince bir tezhip sanatı vardır. Ve son tetkiklerimizle onun Konyaya has hususiyetlerini de buluyoruz. Bu sanat Konyada elimizde mevcut örnekler esas tutularak yepyeni mevzu ve ihtiyaçları karşılayacak şekilde ihya edilmelidir. Meselâ: şehrinize bir seyyah gelse yalnız ona gümüş üzerine Mevlevî külahlı yüzük veya küpe mi verelim, götürsün, bu bir defa gider, her vakit götürülemezki.

Nitekim size bundan çok evvel resmi bir misafir gelmiş, Konyaya ve eserlerine hayran olmuş, burada şehrin hususiyeti olan bir sanat eseri

alıp götürmek istemiş, buna mihmandarları bir şey bulup verememişlerdir. Eğer yetiştirmenizi istediğim bir sanatkârınız olsaydı, ve elinde de sizin güzel eserleriniz arasında bir çini kopyesi, bir tezhipli sahifesi bulunsaydı o elinden bir karşılık ile alınır, ve Konyanın hususiyetine bir hatıra olarak verilir ve yabancı ellerde Konyada bugün verilen eski bir sanatın güzelliklerinden bahse vesile olurdu.

Böyle hevesli bir arkadaş seçilip gönderilirse Güzel Sanatlar Akademimizin Şark süsleme sanatı şubesindeki Türk Minyatürü ve süsleme atelyemizde iki senede hususî olarak mükemmel bir surette yetiştirilir ve dönüşünde himayeleriniz altında bu millî ve mahallî sanatı Konyada tetkik ve araştırmalarını çoğaltarak ilerletir. Bir gün başka bir yere gönderecek ve güzel eserlerinizin onarımında kullanılan bir mütahassısınız olur ve bugün iftihar ettiğiniz büyükleriniz gibi onu da aranızda bu günün ve yarının bir sanat şahsiyeti olarak görebilirsiniz. Gönderilecek bu arkadaşın bu işi öğreneceği zamanda maddî ihtiyaçları sizler tarafından teminolanduktan sonra bu gün hariçten tedarik edilemeyecek sanat malzemesinin de tarafımızdan teminine çalışılacaktır.

İşte Konyanın eski bir hususiyetini yeni mevzular için öğrenip döndükten sonra bu arkadaş sizler yatacaksınız. Nasıl?

Ona burada bir dükkân açarsınız. Çalışmasına ve verimli olmasına dikkat eder ve onu mutlaka yaşatırsınız. Lüzumlu ve ya lüzumsuz bazı sanat eserleri kopyelerini yaptırarak mecburi olarak satın alırsınız. Bunların ne değeri olur, paramızı sokağa mı atalım? demeyiniz. Acaba paraların çoğu bir düşünürseniz sokağa atılmış olmuyormu? Eğer bunlar iyi ve

muvaffak olarak yapılmış bulunursa ne zaman olsa paramızı sağlamış olursunuz ve mutlaka bir gün değerini bulur. Bunlar hiç bir işe yaramasa bile evlerinizi ve duvarlarınızı süsler ve daha olmazsa Konyadan hediye götürürken bunları seçer ve Konyanın tarihde mevcut bir hususiyetini aynen yaşattığınızı misâl gösterirsiniz. Bu Konyalıların Konya için ve vatanları için gösterecekleri sayısız vatanperverliklerden birisi olmalıdır.

Sonra senede iki defa sergi açtırarak eserlerini alır veya aldırabilirsiniz. Bunları zengin ve orta hallileriniz satın almakla bu işleri yaşatmak borcunu ödediklerini unutmamalı ve bunu, Konya hakikaten Konyalılarca seviliyorsa ona bağlılığı ifade için mutlaka yapmalıdır. Eğer böyle yapılmazsa dediklerim tahakkuk etmemiş olur. Bu sanatkârın dükkânı kapanır. O da kendisine yeni bir yaşamaya yolu arar, ve Konyada aslâ böyle bir hususiyeti yaşatamaz ve bu Konyanın bir gün turistik şehir olması fırsatını da kaçırabilir. Benim bu sözlerimin boşa gitmesinin ehemmiyeti yoktur. Fakat Konya bu yoldan yürümeği bu sevimli yurdun ilerlemesi için bir borç bilmelidir.

RESİMLER ve İZAHLARI

1 — Receb 617 (1278) tarihli ve Muhlis bin Abdullah tarafından tezhib edilmiş en eski mesnevinin büyük kütâda boş tezhibli sayfalarından biri S. 397 Konya müzesi N. 60 Bunların renkleri yapılamadığından mahallinde asılları kolaylıkla görülebilir.

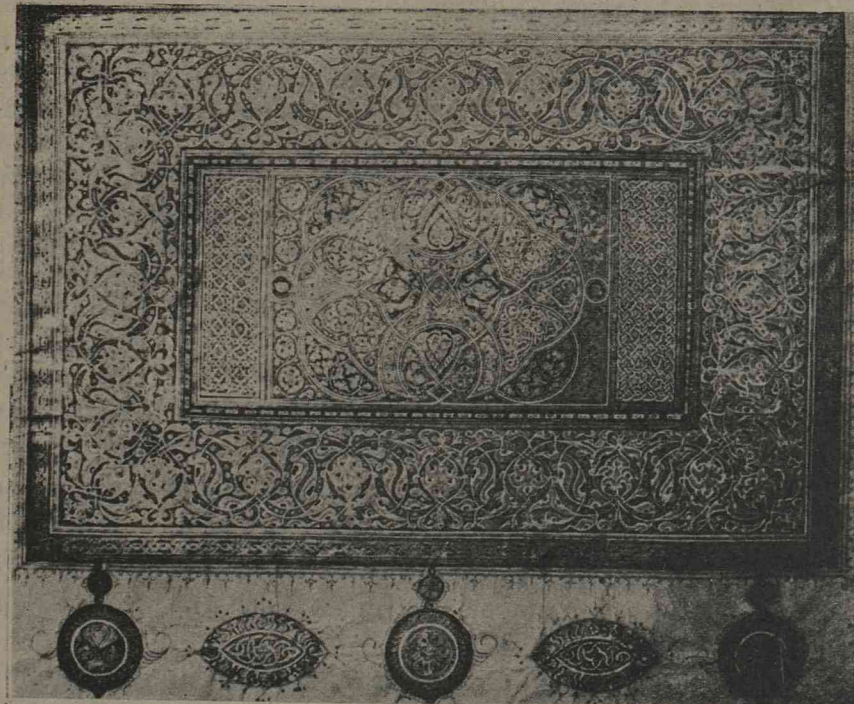
2 — Yine aynı tezhibli eski Mesnevinin boş sayfalarından birinde kat'ı nakıs şeklinde ve XV inci asra kadar bizde yaşayan bir sayfa. S. 508 Konya müzesi N. 60

3 — 723 (1323) tarihli mesnevinin başında kat'ı nakıs şeklinde tezhipli sayfa. Aslı Konya müzesindedir.

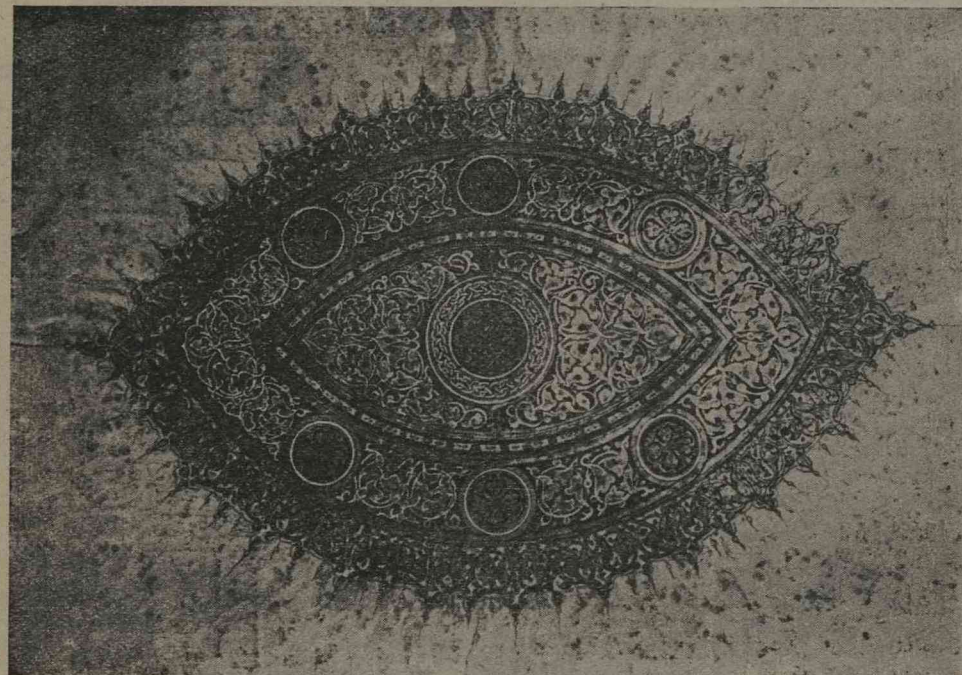
4 — Aynı eserin başlangıcı. Kenarındaki tezhib renkli basılamadığından müzedeki aslı görülmelidir.

5 — Musannifek el yazısı ile olan Şerhil lûbab eserinin Konya tezhibli baş sayfası. Aslı Fatih kütüphanesinde N. 5005 dedir.

6 — Yine Musannifek el yazısı ile olan aslı Fatih kütüphanesinde N. 4962 de kayıtlı eserin cildine Konyaca el ile yapılmış süslerin dörtte biri.

Resim : 1

Resim : 2

Resim : 3

Resim : 4

Resim : 5

Resim : 6

BİR BUCAĞIMIZ:

AKVİRAN BUCAĞI

ARIF BİLGE

(Baştarafı 81 sayıda)

Akvirandaki nüfus çokluğunun sebebi araştırılırsa bunu iki yönde toplayabiliriz.

1 — Yukarıda bahsettiğim gibi Bozkırdan gelen vadilerin ağzında bulunuşu, Bozkır köyleriyle ötedenberi ekonomik münasebette oluşu, Bozkırlıları buralara çekmiştir; yani Bozkır köylerinden gelen bazı kimselerin burada yerleşmesini icap ettirmiştir. Fakat bu o kadar büyük bir yekûn tutmaz.

2 — Akviran adından da anlaşılacağı gibi Akören'dir. Hattâ halk arasında da Ayren diye söylenmektedir. Akviran 7 örenin ve harabe halkının bir araya gelmesinden meydana gelmiştir. Bu örenlerin bazılarının yerlerinde ev yıkıkları hâlâ durmaktadır. Halkın gelenek olarak buraya karşı bir saygısı da vardır. Bu harabe köylerinin yerinde kalan yıkıkları mukaddes olarak sayarlar. Bunu bir takım dinî hurafelere de bürümüşlerdi; fakat sonradan buraların eski bir iskân sahası olduğu anlaşıldığından bu hurafeler kalkmış vaziyettedir.

Akviranı meydana getiren 7 harabe sırasıyla şunlardır.

1 — Akçeşme harabesi, 2 — Bayındır, 3 — Yukarı Yarımca, 4 — Aşağı Yarımca, 5 — Erdaşboğazı, 6 — Mıhrap, 7 — Kayıbeleni'dir.

1 — Akviranın 5 klm. kuzey batısında bulunan Akçeşme harabeleri ki burada hâlâ mevcut olan çeşmenin daha ziyade gayri islâmî devirlerden kaldığı çeşmenin kaynağındaki havuzun mimarî tarzından anlaşılmaktadır. Kaynağında elips şeklinde bir havuz olup bu tarzı mimarî daha ziyade gayri islâmî devirlere ait olan Doğu Roma zamanına aittir. Buranın yeni adı, yâni Türkler tarafından verilen adı, Tülüce'dir. Bir adı da Kiseçik'tir. Bunun aslı Tülüceden gelen Tülü-ce olsa gerektir. Akviran ve dolaylarında yün davâra (Koyun cinsi-ne) tülü davar derler. İşte bu günkü Akviranın üç mahallesinden biri olan Tülce mahallesi buradan gelmiştir. Bu Tülcede, yâni Akçeşme harabelerinde, arkeolojik araştırmalar yapılsa toprağın altında bir çok eserlerin bulunduğu muhakkaktır. Çünkü toprağın üzerinde olan dilli eserlerden gayri islâmî yazılı taşlara, direk başlıklarına, tesviye görmüş köşe taşlarına, Grek yazılarına rastlanmaktadır. Bu gün hâlâ güzelliğini muhafaza etmektedir. Yine bu yörede (Kiseçik harabelerinde) tarihi bilinmeyen ve yurdumuzun bir çok yerlerinde rastlanan hüyükler gibi burada da bir hüyük vardır ki testiler, çömlekler ki remit gibi keramik sanayiine ait eşyalar bulunmaktadır.

Adından da anlaşılacağı gibi eski Selçuk köylerinden bir köyün harabesidir. Bayındır Oğuzhan oğullarından Gökhan koluna mensup Oğuzların bir boyudur. Bu Bayındır harabesinin bir Oğuz ve Selçuk köyü kalıntısı olduğu şuradan kestirilebilir: Bu günkü Bayındır harabesinin olduğu yer bitek bir arazidir. Aynı zamanda Akviranın buradaki pınardan başka pınar halinde suyu yoktur. Eskiden halk, kurak senelerde, yağmur duasına buraya çıkarlardı. Burada yapılan yağmur duası diğer bölgelerde görülen yağmur dualarından farklı idi. Bu pınardan alınan kara çakıllar götürülür pınarın bir az üst tarafında bulunan yine bir su kaynağının ağzındaki büyük siyah taşın dibine dökülürdü. Bu bize gösteriyor ki Bayındır harabesinden gelen Bayındırlı Oğuzlar, Oğuzların Millî rengi olan siyah rengi hâlâ bırakmamışlardı ve yağmur yağdırmak sihribazlığı zâten Oğuzlarda bir gelenektir. (1) Bu tarihi istidlâllere bakılırsa Akviranın bir parçasını teşkil eden bu Bayındır harabesi de bir Selçuk ve Oğuz kalıntısıdır. Akviranda Bayındır boyunun rumuzlarını taşıyan izlere rastlanmaktadır. Meselâ : Akviran'da koyunlarını ve keçilerini birbirinden ayırt etmek için damga usulü tatbik edilmektedir. Zâten Oğuzların 24 boyunun

(1) Türkiye Tarihi, Prof. Fuat Köprülü.

da her birisinin kendisine mahsus ongunları (arma) vardı. (2) Bu Ongunları Bayraklarına damga olarak koydukları gibi her âilenin mülkiyet hakkını ifade etmek ve diğer âilelerin ve obaların mallarından kendi mallarını ayırt edebilmek için de koyun ve keçilerinin kulaklarına bu ongunları basarlardı ki bu usul Akviranda ve bazı köylerimizde bugün de vardır.

3 — Yukarı yarımca harabesi :

Akviranın güney doğusunda bulunan koruluğun bitişiğinde olan bu iskân sahası tamamiyle yakın çağlara aid bir köy harabesidir.

Burada önemli arkeolojik kalıntılar yoksa da bu gün için burada bahçe güllerinin kalıntısına rastlanmaktadır. Eski köy zamanından kalan su depolarının tarzı - inşası daha ziyade Osmanlı devirlerine ait olduğu mimari tarzından anlaşılmaktadır. Bundan 200 sene kadar evvel bu köy su ihtiyacı yüzünden (Köylü suyu kuyudan tedarik ederdi) dağılmış şimdiki Akviranın olduğu yere gelmiştir. Bu günkü Akviranın mahallelerinden biri olan hacılar mahallesi tamamen buradan gelmiştir. Topoğrafik isimlere bakılırsa burada hacılar mahallesinin âile isimleriyle uygun olan isimlere rastlanmaktadır.

(Devam Edecek)

(2) Sancağımızın Tarihi, Fevzi Kurtoglu.

IV

Savaşlar dahi birer kültür enstitüsü olup milleti birleştirir. İstiklâl savaşı Türk Milletini birleştirdi. Çünkü burada Türk kadını sırtında mermi taşıdı. Tarihimizdeki şerefli hatıralar ve meziyetler zaman zaman meydana çıktı. Kültür bağımsızlığını da kazanmış olduk; kendi sinemizde doğdu ve olgunlaştı. Kültür başka milletlere geçerken uygarlık halini alır. Bu günkü kültür ve uygarlık savaşlarında en büyük metot köye uygarlık verip köyden kültür almaktır. Zaten bunu taktir eden Türk milletinin halkevleri, köy enstitüleri, zıraf donatım gibi varlıklarımız bu uğurda geceli gündüzlü çalışıyor.

Tarihte bu usulde çalışmamış olanlardan koca bir Mısır devletini bir avuç İran ordusunun komutanı Kam-bis istilâ etti (M. Ö. 525). Yine bir avuç Makedonya Ordusunun komutanı Filip uygarlıkta çok yüksek olan Yunanistanı istilâ etti (M. Ö. 338). Aynı şekilde miktarı çok az olan Arap ordusu Nihavend'de koca İranı istilâ etti (M. Ö. 642). Bu acıklı ve ibretli olaylar hep kültürün yüksek oluşundan ileri geliyor.

Bir milletin iç yaşayışı olan kültür beynelmilel hareketlerle ne eskir ne de değişir... Bu, yüz yıllar boyunca mücadele ile elde edilmiş bir kazanımdır. Öğrenmeğe ve öğretilmeğe layıktır. Herkes kendinden evvel gelen nesillerin dimağı ile düşünür.

Milletin tarifinde gördüğümüz ülkü de Türk milletinin yaklaşmak is-

tediği ve bunun için çalıştığı en kutsal bir amadır. Bu amaca varılacak fakat çok çalışarak başarılabacaktır.

Çanakkalede, Sakaryada ölen Türk Mehmetçigi ülkü (Mefkûre = idealist) cüdür.

Ülkü milletlerde zamanla değişiyor. Eskiden din uğrunda ölen insan (Haçlı savaşlarında olduğu gibi 1096 - 1271) bugün milletin dolayısıyla sevgili vatanının uğrunda canını seve seve veriyor. Hatta ikinci büyük dünya savaşında hürriyet uğrunda can veren ülkücü millet ve insanları gördük. Amerika demokrasi ülküsü uğrunda büyük dünya savaşına atıldı. Yalnız ülkülü olabilmek için daima nikbin, neşeli sıhhatli olmak yetmez; zengin Tarih, zengin Coğrafyada olacaktır. Türk milleti bunların hepsine maliktir. Türk kadınının da ülkü yüksekliği dünya için bir humunedir. Çünkü onun, kucagında büyüttüğü evlâdının yarın bir Atatürk olacağına imanı vardır. Ülküsüz insan, ruhsuz yatan bir hastadır. Bizim dünyaya geldiğimiz de bununla kaim değildir. Okullarımız, halkevlerimiz gazete ve dergilerimiz hattâ Ordumuz bize bu ülküyü veriyor, biz de bunların sıcağı ile hayata ve milletimize var olarak yaşıyoruz. İnsanların aradığı saadet kaynağı haricî âlemde değil kendi içi olan ülküsündedir. Her şey oradadır.

Türk Milletini, Türk vatandaşlarını sıkı olarak birbirine bağlayan ülküdür.

Sürecek

ALPLARBAŞI KAZAN'IN, OĞLUNA KARŞILIĞI

Alplarbaşı Salur Kazan, kâfir kalesinde tutsak olan oğlunu kurtarmağa gelmiştir. Oğlu, babasının kendi âkibetine uğramasından korkmaktadır. Babasına, kurtarılması uğrunda cenge tutuşmamasını, geri dönmüşce durumunu anasına hikâyelemesini yalvarır.

Kahraman Kazan bey, oğlu Uruz'a der ki :

Evime döndüğümde seni sorarsa bana

Yolunu gözler olan bağı başlı anana :

"Ak boynunda kıl urgan takılı,, mı diyeyim ?

"Ayağı bukağıyla çakılı,, mı diyeyim ?

"Her övünde çiğ soğan aşıdır,, mı diyeyim ?

"Kara damda gam yemek işidir,, mı diyeyim ?

Diyeyim, iyi ama, ne der işiden oğul ?!

Akıtmış olmaz mıyım yüz suyumu ben oğul ?!

Ulu divanım kurulmaz oldu;

Şölenlik koç, at kırılmaz oldu;

Davullar güm güm vurulmaz oldu.

Tosunum oğul ! Gittin gideli

Göç görmüşleyin Oğuzlareli!

Seni koyar da nasıl giderim ?

"Noldu ?, derlerse, söyle, ne derim ?

İlde kalır mı ki erlik değerim ?!

Utanmaz mıyım anan Burla'dan ?!

Dönmiyeceğim sensiz buradan!!!.

Basri Gocul

ÇOCUK MESELESİ

REMZİ OĞUZ ARIK

Değerini, güttüğü güzel maksadın yüksekliğini birçok defa belirttiğimiz İ Ş M E C M U A S I : Cumhuriyetin XX inci yılında çıkarıldığı 34 üncü sayısını (Türkiye'de Çocuk) meselesine ayırmıştır. Teşebbüsün büyüklüğü ilkin insanı âdeta ür-kütüyor. İkiyüz sayfayı geçen koca cildin yazılarını teker teker aktarınca, içinizde ferahlama duyuyorsunuz. Görüyorsunuz ki mesele; bu güne kadar ele alınmamış bir genişlikle gözden geçirilmiştir. Bu meseleyle ilgili salâhiyetlerin mevzu çevresinde toplanmasını sağlayan himmetin inceliğini, değerini ayrıca muhabbetle, hayranlıkla tesbit ediyoruz.

Bu teşebbüs Türk çocuğunu, Türk milletinin ta kendisi görmeye alışanlar için paha biçilmez bir ehemmiyet taşıyor. «...Kurulacak dünya nizamında, rastgele bir insan değil; Sarı'nın, Slav'ın, Anglosakson'un, Cermen'in yanında sesini yükseltebilecek bir (Türk) görmek..» ihtiyacında bulunmayan tek şuurlu Türk var mıdır?. Böyle bir varlığı hazırlayacak imkânı, şimdiye kadar, dâima *Maarif*'ten bekleyen eski anlayışın aksine, "İş,, bu konuyu büyük bir *Cemiyet* dâvası gibi görmekte; çocuğa istatistik, terbiye, ruhiyat, marazî ruhiyat, millet iktisadı, ahlâk, hukuk, millet sağlığı, sosyoloji, tarih yönünden bakmaktadır. Her konuyu, salâhiyetli bilginlerimizin eline veren bu bakış; Türk çocuğunu bir topluluk halinde ibret,

dikkat ve hayretimizin önüne seriyor. Kültür Bakanımız en mükemmel insan olabilir, Kültür Bakanlığımız en ileride bir bilgi mekanizması haline yükselmiş olabilir. Fakat, çocukla ilgili öteki muhitler, müesseseler eski halinde kaldıkça maârifin bütün bu imtiyazı neye yarar? Onun bin özenti ile yaptığını öteki tesirler yıktıktan sonra, maârif sahasındaki emekler hiçliğe mahkûm değil midir? Nüfus, kitle ve bu nüfusla kitledeki kalite işi, bugünkü dünyanın dehşetle üzerinde durduğu dâvadır. Fakat bu dâvanın ne sokaklara asılan vecizelerle, ne sadece ders programlarıyla halledilmesine imkân vardır. Hiç olmazsa yüz yıldır bu yöndeki emekler, fedakârlıklar; mesele Balkanların taze milletlerinden birisinin başarısı kadar bile netice vermediyse, sebebini, bizlerin bu işi yalnız ve yalnız Maarif sahasına hapseden eski görüşümüzde aramalıyız.

Bugünün milletlerinde de — dününkülerde olduğu gibi — cemiyet kitlesinin tesiri birinci safta gelir. Bütün ilerlemelerle birlikte, milletlerin komşularından korkusu, herşeyden önce korkulan milletin kitlesinden ileri geliyor. Bu itibarla, kendini korumak isteyen milletin bu kitle işine ehemmiyet vermesi, yaşama şartı gibi bir şeydir. «İş» in bu çocuk sayısında Prof. Celâl Sarac'ın «Türkiye'de Çocuk Ölümü» yazısı ve bu yazıdaki

«nüfus siyasetimizin başlıca vazifesini: ölümleri azaltmak teşkil edecektir.» cümlesi, büyük dâvanın korkunç fakat çok doğru bir girişini meydana getiriyor. Biraz kuru, hesaplarında biraz ikircikli (mütereddit) gözükten bu yazının önemi, bu giriş ve meseleyi koyuştan ileri geliyor.

Çocuğun maddesi, sağlığı bakımından mecmuada yeralan — maalesef pek az — yazılarından belki en önemlisi Prof. J. Hirsch'in «Çocukların, gençlerin çalışması hakkında sağlık bakımından bazı düşünceler» başlıklı incelemesidir. Büyük, bol denemeler memleketinde yetiştiği belli olan müellif, yalnız sağlık bakımından değil içtimâî bakımından da birinci derecede ehemmiyetli bir bahsi ele almıştır. Tercümenin yeryer insanı şaşırtan bozukluğuna rağmen Prof. Hirsch, ilkin, genç ve çocuk yaşta işçi olan çocukların, cemiyetin fakir tabakasından çıktığını belirtiyor. «Çocuğun âile yurdundaki maddî şartlar ne kadar kötü olursa, iş yapmak mecburiyeti o nisbette erken kendisini göstermektedir. Oniki yaşından küçük olan işçi çocukların, hemen hemen münhasıran en *fakir halk tabakasından* çıkması, bundan ileri gelmektedir.»

Ailedeki yoksulluk, bu küçük ve fakir işçileri, daha işe girmeden vurmaktadır: Ya hastadırlar, ya hastalığa tutulmaya en elverişli durumdadırlar. Profesör Hirsch, bu meseleyi istatistiğin çok acı bir gerçeği ile belirtmekte ve: «Yüzyıldır biliyoruz ki, iktisatçı durumları iyi olan halk sınıflarının çocukları, fakir olanlara kıyas edilince tartıda daha ağır, daha uzun boylu olmaktadır.» Bu münasebetle 162 inci sayfada verilen cetvelden birşey anlamadığımızı söylemekle

beraber, yukarıdaki cümlelerin anlatmak istediğini, memleketimizde adım başında görüp duyduğumuz sonsuz misallerle, çok iyi anlıyoruz.

Âilenin yoksulluğundan gelen bu bahtsızlık; çocuk veya ilk gençlik yaşındaki işçilerin çalıştığı *zanaat* yükü ile artmaktadır. Aslında perişan bir gövde ile işe girişen bu kitle; bu iş hayatı sırasında «vücut, kafa, ruh bakımından» büyük sarsıntılara uğramaktadır. Profesörün bundan çıkardığı netice: «Çocukların, gençlerin *işçilikleri* hakkında hıfzıssıhha bakımından hüküm verirken, bunların hangi halk tabakasından geldiğini gözünde bulundurmak» zaruretidir.

Çocuk ve genç işçi meselesinde, onların mensup olduğu halk tabakasının ehemmiyetinden sonra, «*Büyümekte olan organizmanın fizyolojik hususiyetleri*» üzerinde durulmaktadır. Hepimizin, her zaman faydalanacağı ana gerçekleri, iki sayfada toplayan bu kısım; tetkikin en canlı ve memleketimizde hemen hemen zerre kadar bilinmeyen bir yerini teşkil ediyor. Bu kısımdan öğreniyoruz ki «olgun ve sıhhatli insan, fizyoloji bakımından denk olan bir kuvvet ve madde bütçesiyle yaşamaktadır». «Halbuki genç ve büyüme çağındaki olan organizma için vücut ve kafa gelişiminin boyuna ilerleyebilmesi; fizyolojik bakımından çok ayrı bir başarı teşkil eder». Yani çocuklar ve gençler, gelişebilmek için, fizyolojik muvazeneyi korumak için boyuna ihtiyat enerjiler biriktirmeye mecburdur.

Bundan başka; sağlam çocukların beden ölçülerine ve fizyolojilerine âit yapılan incelemelere dayanarak Prof. J. Hirsch; çocuklarda ve gençlerdeki *gelişmelerin* «hep mûsavi bir tenpoda devam etmeyip kesikli ve

periyodik bir halde olduğunu» ortaya koymaktadır. Bunun yanısıra; vücut gelişiminin her hâdisesi — meselâ, boy uzaması, ağırlığın artması, cins bezlerinin gelişmesi — birbirine tâbi olmayan aralıklarla olmaktadır. Bir yaşta boy uzarken bir yaşta ağırlık artmaktadır. Demek ki muhtelif yaşlarda, çocuğun ve gencin vücudundaki enerji, madde elde edilip birikmesi, değişik olarak meydana geliyorlar. O halde; «olgunlaşmamış genç insan vücudu, fizyolojik bakımdan denk değildir; onun madde ve kuvvet bütçesi boyuna değişir.»

Prof. Hirsch, bu son derece mühim olan ve üzerinde bin türlü, yüz bin kerre, yüz bin yerde durulması, filimlerle her zaman gösterilmesi farzolan bu «insan gelişmesi» ni canlandırmak için cetveller vermiştir.

İkinci noktanın bir nevi giriş kısmı olan bu sayfalardan sonra şu mühim neticeye varıyoruz: Pröpuberal denen ve genç organizmayı bütün ömür boyunca gerek beden, gerek ruh itibarıyla derin derin sarsan «cinsî olgunluk»; genç işçilerde, hemen daima işe girdikleri sıraya rastlamaktadır. Erginlik çağıının gerek madde, gerek mâna bakımından insan hayatındaki silinmez tesirini, hastalığa ve sağlığa istidadını şiddetle belirten müellif, böylece, genç işçilerin çalışma ve çalıştırılma işinde ne kadar tedbirli davranılması gerektiğini telkin etmekte; bu işin bir cemiyet tamlığı, Cemiyet gelişmesi dâvasına bağlandığını anlatmaktadır.

Bu itibarla da, çocukların ve gençlerin işe alınırken ve iş sırasında «meslekî danışmalar» yoluyla gözden geçirilmesine — yani hangi zanaata elverişli idiklerine, sağlıklarının sık

sık yoklanmasına, işletmelerin kontroluna.. — büyük ehemmiyet vermektedir.

Tetkikte üçüncü nokta olarak, «meslekî çalışmaların kendilerine mahsus olan tehlikeleri», ele alınmıştır. Bu tehlikelerin başında, çocuğun gelişme çağına mahsus tipik hastalıkların; iş hayatının tesirleri altında belirmesi gelmektedir. Şüphe yok ki vücudun hastalığa istidadı nisbetinde bu tehlike artmaktadır. Amma, meslek yani iş hayatının tesiriyle, çocuklarda ve gençlerdeki beden kusurlarının, beden hastalıklarının arttığı da istatistiklerle belirtilmiştir. Akciğer gelişmesinin gecikmesi, vücut kitlesinin büyümemesi, hareket cihazının gelişmesindeki gecikmeler ve değişmeler, belkemiğinin ve göğüsün eğrilmesi, adale kitlesinin şekil değiştirmeleri, düztabanlık, aybaşı görmelerindeki düzensizlik, kalbdeki kusurlar, kanın dolaşmasına ait aksaklıklar, kansızlık, görme ve işitme kusurları, sinir ve ruh hastalıkları.. İş muhitlerinin elverişsiz şartları arasında en menfi, en zararlı şekilde ortaya çıkmakta, hattâ azmaktadır. Şu meydana ki küçük sanat yerlerinde; büyüüp gelişmekten mahrum, «betibenzi uçuk bir gençlik yetismekte, bunlar, bulaşıcı hastalıklara, hele *vereme* karşı dayanıksız bir halde bulunmaktadır.» Amerika'da ve Rusya'da yapılan istatistiklere dayanarak müellif, işde çalışan çocukların daima çalışmayanlara göre bir gerilik gösterdiğini de bu arada ortaya koymakta; cinsî olgunluk bakımından da işe konmuş çocukların gerilik gösterdiğini tesbit etmektedir. Netice olarak; işe girme yaşının buna göre ayarlanması meselesini işlemekte, şu acı hükme varmaktadır: «Umumiyetle denebilir ki çocukların çalıştırıl-

masını nizamlayan kanunlar her ne kadar bazı yasaklar koyup tahditlerde bulunmuş ise de, fiilen çalışan çocukların ve gençlerin sağlık bakımından korunmasını elde edememiştir.

Prof. Hirsch'in son sayfasını, bir nevi tedbirler hulâsası olarak alabiliriz. Bir kere; mektepte olanların sağlık durumlarını emniyet altına alacak teşkilât mutlaka kurulmalıdır. Mekteplerde pedagog ve hekim, elele çalışacaktır. Sonra; iş hayatında; yetişmeyi temin eden yerler, meslek danışma yerleri, meslek ikmal mektepleri, ihtisas mektepleri, işletme müdürleri, ustalar, vesaire; elele vererek çalışan çocukların ve gençlerin sağlığını mutlaka düşünüp temin edeceklerdir. Bundan başka; iş hayatına girme, mutlaka bir sağlık ve beden muayenesinden sonra, bu muayenenin icabettirdiği şekilde olacaktır. Bu hekim muayenesi, bütün meslek hayatında, sık sık tekrarlanmalı; meslek değiştirmek, ancak bu muayene sonuna bırakılmalıdır.

En sonra; meslek hayatının, çocuğu geliştirmekten alakoyan bütün engellerden, elverişsizlikten temizlenmeye doğru götürülmesi için *müfettişler ve hekimlerin* meydana gelmesi lâzımdır. Yani; çalışan çocuğu korumak işi; hekimin, terbiyecinin, türlü meslek adamının, idare makamlarının ve sosyal politika ile uğraşanların birlikte düşünüp çalışmasıyla halledilecektir.

Çocuk emeği münasebetiyle çocuğun sağlığı meselesini ele alan ikinci yazı Ord. Prof. Dr. G. Kessler'indir ve "Türkiye'de Çocuk Sâ'yi, başlığını taşımaktadır. "Türk efkârı umumiyesine, çocuğu çalıştırma meselesinin ehemmiyetini ve neticelerini bildirmek, maksadiyle yazılan (S. 69-79) yazı; bize sonsuz tekrarları ile plânsız ve

garip göründü. "Çocukları para kazanmak maksadı ile sanayi ve ticaret işlerinde çalıştırarak istismâr etmek,, müellife göre, "çocukları beden ve ruh bakımından harabedeceği gibi; bu hal, buna tahammül eden cemiyet için de büyük bir yüz karası olur., Müellif, "çocuklardan bahsederken, ön dört yaşını bitirmemiş bulunan kız ve erkek çocukları kasdettiğini, söylemekte; «1936 tarihli Türk İş Kanununda çalışan çocukları korumaya yönelmiş, iptidai mahiyette hükümler,, bulunmakla beraber esaslı ne bir kanun, ne bir teşekkül bulunmadığını belirtmektedir.

Çocuğun istismarını ve harap olmasını önleyecek tedbirlere gelince, Prof. Kessler, bunun başlıcasını «birçok memleketlerde sekiz yıl süren mecburi ilk tahsilin; istisnasız, kayıtsız şartsız tatbik edilme» sinde buluyor. "Zira; haftanın her gününde beş saat süren dersler, çocukları istismâr tecrübelerine karşı en zorlu kale ve en büyük engeldir., Bununla beraber müellif; "para kazanmak maksadı ve mecburiyeti ile çalışan fakir çocukların, bu türlü maarif siyasatlarıyla himaye edileceğini,, mümkün görmekte; ancak devlet tarafından takibedilecek içtimai siyasetin bu türlü dertlere çare bulabileceğini söylemektedir.

Bu bakımdan, çocuk istismârına karşı en büyük tedbir yeni yapılacak ve bu meseleyi hedef alacak olan *kanundur*. Bundan sonra, çocuk çalıştıran yerleri esaslı olarak kontrolü vazife bilen teftiş *heyetleri'nin* de kurulmasına büyük ehemmiyet vermektedir.

Müellif; kanuna girecek başlıca maddeleri bu yazısında tesbite çalışmakla şüphesiz büyük bir himmet göstermiştir. Çalışacak çocuk yaşının,

ilk mektebi bitirme yılına raslatılmasında ısrarı ve ev sanayiinde, ev ticaretinde bile çocuğun çalışacak zamanının tahdidi bu aradadır.

Safaittin Pinar, mecmuanın (200-205) inci sayfalarında (Sanayide Çocuk İşçiler ve işçi çocukları) başlıklı bir yazı ile Prof. Hirsch'in, daha önce bahsettiğimiz incelemesini tamamlıyor: «1. yetişkin işçi kadrolarındaki noksanları doldurmak. 2. bazı iş nevelerinde çocuklar, büyüklerden çok muvaffak olmakta, daha çok iş vermektedir. 3. çocuklar büyüklere nisbetle daha düşük ücretle çalıştırılmaktadır. 4. Çocuklar daha kolaylıkla disiplin ve nüfuz altına alınabilmektedir» gibi esaslı sebepler sanayide, ticarete çocuğun çalıştırılmasını âdeta emrediyor.

Müellif, meseleyi Türkiye bakımından mütâlaaya çalışıyor o zaman vardığı netice, meselâ Prof. Kessler'inkinden çok farklıdır. Kendisine göre: 1. Biz, sanayide ve iktisatta kalkınma devrindeyiz. İşçiye ihtiyacımız derecesiz fazladır. 2. Öteyandan; ilk tahsil meselesini tamamen çözmüş değiliz, ne mektebimiz yetesi var, ne öğreticimiz. O halde; sokakta sürünmeye mahkûm bırakılan binlerce çocuğumuzu, sanayiin önümüze açtığı yaşatma imkânından neden mahrum edelim? Bilhassa devletin elindeki sanayi müesseselerinde sağlığa, terbiyeye oldukça iyi dikkat edilmekte; çocuğun çekirdekten meslek adamı olma imkânı açık bulunmaktadır.

Müellifin bu görüşü şüphesiz memleketimiz gözönünde bulundurularak öne sürülmüştür. Bu bakımdan çok dikkate değer. Yazısının sonunda, bu çalışan çocuklar için ihmal edilmemesi şart olan himaye noktalarını,

daha önce incelediğimiz yazılarda da gördük. Bu bakımdan, mesele üzerinde duran bütün müelliflerde görüş birliği var demektir.

Ne yazık ki müellifimiz *işçi çocukları* meselesini yetesi incelememiştir. Halbuki memleketimizde, gelişen iktisat ve sanayi hayatı yüzünden *işçi çocukları* meselesi büyük bir tetkike kavuşmak zorundadır.

Mecmuada; çalışan veya çalıştırılan çocukla ilgili dördüncü ve geniş etüdü "Sanayide çocuk sâ'yi ve çocuk sâ'yinin korunmasına mâtuf mevzuat, başlığı ile (S. 214-237) Dr. Orhan Tuna yapmıştır.

Dr. Tuna; kapitalist sanayi nizamıyla birlikte doğan bu meselenin doğuş sebeplerini kısaca fakat aydınlatıcı surette yaptıktan sonra, yazısını yazma sebebini anlatmaktadır: "Çocuk sâ'yinin plânsız ve sistemsiz bir şekilde gittikçe artmağa başladığı memleketimizde; içtimai siyasetin bu meseleye müdahalesi zarurî bir hal olmuştur., "Batı Avrupa memleketlerinde çocuk sâ'yi meselesinde yapılmış olan hatâ, sâ'i-istimâl ve istismârların memleketimizde de tekrar edilmesine lüzum yoktur., İşte bu tetkik, içtimai siyasete uygun bir kanunun esaslarını vermeye yardım için yazılmıştır.

Dr. Tuna, bu maksatla ilkin "kapitalizmin ilk çağlarında çocuk sâ'yi, meselesini kısaca inceliyor. Dünya genişliğinde olan bu ufak inceleme, çocuk mevzuu bakımından ibretler, dehşetlerle görülmeğe değer bir ittihamnamedir.

Bu acıklı mevzûu daha derin ve geniş yapmaya dayanamamış gibi, değerli tetkikçi, "muhtelif memleketlerin çocuk sâ'yinin himayesine mâ-

tuf mevzuatı, na geçmektedir. Loncaların yıkılmasından sonra işçi-patron meselesinin bütün acıklı safhalarını insana yaşatan bu fasılda, müellif Ondokuzuncu asrın başındanberi cemiyetin bu çocuk mevzuuna karşı nasıl hassas olmaya başladığını göstermektedir. İbretle görmekteyiz ki cemiyetlerin bu uyanışı; kanunun karşısına menfaatin ağızlığını koyan kapitalist zihniyet yüzünden pek de faydalı olamamış, kanunlar tatbik bile edilememiştir. İbretle görülecek başka bir nokta; çocuk istismarının bu kapitalist âlemlerde; bizim ilk meşrutiyet yıllarına kadar devam etmesi; hattâ bugün bile var olmasıdır!

Kapitalist sanayiın bu korkunç istismarına karşı ilk faydalı ve yapılabılır tepki; kanunlar, çalışacak çocuğun yaşını tesbit etmek oldu.

Müellif sonra, memleketimizde çalışan çocuğun himayesine yönelen kanunları ele alıp bunların tenkidini yapmış; çocuğun çalışmasını düzene koymak, çalışan çocuğu korumak için yeni ve esaslı kanunlara olan şiddetli ihtiyacımızı belirtmiştir. Dr. Tuna bu mevzuu salâhiyet ve cazibe ile işlemiş, meseleyi her yönden aydınlatmaya çabalamıştır. Daha önceki üç etüdün içindekileri burada daha açık, daha düzenli bulmaktayız. Hattâ; bizim, *Millet*'te ele aldığımız «Küçük Sanatlar» mevzuu da bu bahisle münasebeti içinde güzelce işlenmiş görülmektedir.

Çocuğun yalnız korunması yetmez; onun özünü, onun kalitesini de korumak, yükseltmek şarttır. Bu itibarlardır ki, mecmuanın, «Çocuk terbiyesinde marazî ruhiyatın rolü» başlıklı kısa yazısını çok düşündürücü bulduk. Prof. F. K. Gökay, bu iki minik sayfada;

insanlığın büyük facialarını hazırlayan sebeplerin çocuk ruhundaki ilk belirtilerine işaret eylemektedir. Kendini anlatabilen yaşta ve baştaki insan bile karşısındaki için bir bilmece, bir kapalı kutudur. Çocuk gibi, kendini anlatmaya en az imkân bulan birisinin; bir de ruh hastalığına uğraması, bu insan bilmecesini büsbütün çözülmez hale sokmaktadır. Cemiyeti, tâmir edilmez felâketlere sürükleyen insan tiplerinin habercisi olan bu hâli önlemek, hiç olmazsa zararını azaltmak, hafifletmek.. Ancak çocuğun bu faciasını önceden keşfetmekle mümkündür. Bunun içindir ki «Pedagojik, sosyolojik bilgilerle kafasını süslemiş ruh hekiminin» çocuğun karakterini bilip haber vermesi müstesna bir değer kazanıyor. Birçok memleketlerde «mütearife» olan bu noktayı bizde salâhiyetle tekrarlamak şüphesiz çok hayırlıdır.

«İş» in bu güzel sayısını süsleyen öteki yazılar, örneğini vermeye çalıştığımız bu tetkikler gibidir. Ancak onlar «çocuk suçluluğu, çocuk mahkemeleri», çocukla ilgili dağınık bahisler, iktibaslar, tebligler, olup bitenler ve... Çocuk meselesi hakkında bizde yapılan neşriyatın oldukça geniş bir bibliyoğrafyasıdır.

Bu eserde gördüğümüz bazı noktalara işaret etmezsek bu güzel emeğe yetesi hürmet göstermemiş olacağız.

Bir kerre eserde *tercümeye* fazla yer verilmiştir. Gerçi mevzular çoktuktur, değerlidir. Fakat bunlar hemen hemen yalnız ecnebi âlem gözönünde bulundurularak hazırlanmıştır; memlekete ait misallere, vâkıalara az dokunulmuştur. Hele istatistikler

tamamen başka memleketlerindir. Dr. Tuna bile güzel ve toplayıcı tetkikinde «bazı *prenslerin* emirnâmelerinden gayri vesika yoktur» derken yalnız ecnebi âlemi görenlerin ruh haletini bildirmiştir. Umuyoruz ki başka bir sayısında «İş», yalnız memleketin çocuk realitelerini ele alacaktır.

Yapılan tercümelerin son derece ihmal edilmiş olması bu güzel eserin başka bir noktasıdır. Bu yolda misâl vermek, bâzan bütün bir tercümeyi yeniden yapmak demektir.

Sonra; fransızca endekste, türkçe ile türkçe başlıklarla uygunsuzluk vardır. «İş» gibi bir ciddî mecmuanın buna dikkat etmemesini hayretle karşıyoruz. Hele bu sayı gibi koskoca bir kitap olan eserde fihrist bulunmaması cidden yorucu, gözebatıcı bir eksiktir.

Bundan başka, içeridekilerin mevzu sırasına göre kümelenmemiş olmasını, yerinerek göreceğiz. Bu kümelenmeye göre yapılacak bir girişle bu kümelerin birbirine bağlanması elbette daha mükemmel bir iş olurdu. Bu itibarlardır ki biz, eserdeki mevzuları böyle kümeleyen bir fihristi okurlarımıza sunmayı bir vazife bildik.

Nihayet eserde, ziraatta ve köyde çocuk mevzuu işlenmemiştir. Gerçi, Gertrud Isaac'ın sürükleyici tetkikinden başka âlede çocuk mevzuunu ele alan tetkik de yoktur. Umarız ki «İş», bunu da münasip zamanda ele alacaktır.

Hiçbirimizin yapmadığını yapan ve çocuk üzerine çalışacakların okumaktan kendini müstağni bilemeyeceği bu eseri meydana getirenleri bir daha tebrik ediyoruz.

«İS» in *Çocuk* sayısında bulunan yazıların endeksi böyle olmalıydı:

I

Sayfa	Mevzû
67	Çocuk terbiyesinde marazî ruhiyatın ehemmiyeti. (Ord. Prof. F. K. Gökay).
79	Çocuk ruhunun teşekkülü. (Prof. H. Z. Ülken).
84	Çocuk ahlâkı ve hukukî hükümlerin kaynağı. (Prof. J. Piaget'den çeviren Ahmet Halil).
156	Çocuğun ahlâkı tekâmülü. (Prof. Peters'den çeviren Dr. Mümtaz Turhan).
186	Analar! Babalar! Çocuklarınızın mukadderatını tâyin eden sizlersiniz! (Gertrud Isaac'dan çeviren Dr. Orhan Tuna).
212	Çocuk terbiyesi hakkında düşünceler. (Niyazi Recep Aksu).

II

96	Garp memleketlerinde ve memleketimizde çocuk suçluluğunun umumî inkişafı. (Sulhi Dönmezer.)
140	Çocuk mahkemeleri ve nezaret altında serbestî sistemi. (Naci Şensoy).
197	«Çocuk mahkeme ve cezaevleri mi, «Çocuk kurtarma yurtları mı»? (Dr. Kâzım Zâfir.)

205 Çocukları kurtarma yurdu. (Prof. Fındıkoğlu).

III

- 96 Türkiye'de çocuk sâ'yi. (Ord. Prof. Dr. G. Kessler'den çeviren Doç. Dr. Orhan Tuna).
- 161 Çocukların ve gençlerin çalışması hakkında hıfzıssıhha bakımından bâzı düşünceler, (Prof. Dr. Julius Hirsch'den çeviren Dr. Hâlit İlteber).
- 200 Sanâyide çocuk işçiler ve işçi çocukları. (Safettin Pınar).
- 214 Sanâyide çocuk sâ'yi ve çocuk sâ'yinin korunmasına mâtuf mevzuat. (Doçent Dr. O. Tuna).

IV

- 61 Yeni Türkiye'de çocuk. İş).
- 62 Türkiye'de çocuk ölümleri (Ord. Prof. Ö. Celâl Sarç).
- 127 Çocuklarımızın isimleri Prof. Fındıkoğlu).
- 171 Medenî kanunumuzda çocukların ana, babalarına karşı korunması. (Dr. Ferit H. Saymen).
- 240 Tarih boyunca Çocuk.
- 251 Bildirmeler.
- 257 Olupbitenler.
- 261 Memleketimizde cumhuriyet devrinde çocuk meselesi hakkında yapılan neşriyat. (Dr. O. Tuna).

İkiyüz yıl içinde Konya'da ölen Valilerden Ragıp paşa ve Divançesi üzerine bir kaç söz

— Baştarafı 81 inci sayıda —

M. MES'UD KOMAN

Bu münasebetle Konya'da ölen Valilerden biri olduğunu yukarıda gördüğümüz Ragıp paşanın hayatıyla divançesinden söz açmayı münasip gördük.

Ragıp paşanın babası Hüseyin beyin, babasının Aydınlı Osman Hayri bey, onun babasının Mısırdaki Emirül-ümerâ rütbesi eshabından İvas paşa, bu zatın babasının da Konya civarındaki Koçhisardan Molla Kemaleddin olduğunu Ragıp paşanın Arapça yazılmış haltercemesinden anlıyoruz (1).

Hüseyin bey, Güzelhisarda iken İstanbula davetle gelmiş ve haremi hümayuna girmiş, buradan Şama Ruznameci olarak gönderilmiş, akranları arasında şöhret kazanmış bir zattır. Hüseyin bey Şamda iken doğan Mehmed Ragıp da, bunun için Şamlı olarak tanınmıştır. Gece gündüz kendisini bilgi edinmeğe veren Ragıp, on sekiz yaşında tahsilini bitirmiş ve İstanbula gelerek üçüncü Sultan Mustafa'nın teveccühünü kazanmıştır.

İlk önce Divanı hümayun kalemine, sonra Sadaret mektubî odasına girmiş, emsali arasında üstünlük kazandığından; İmparator Napilyon Bo-

(1) — Sekiz yıl kadar evvel Ragıp paşa sülalesinden belki de oğulları Nureddin Abdurrahman paşa veya Mehmet Tahir beyin bir hafidesi, bu zate ait Konyada bugün mahiyetini unuttuğum bir vakıf armakda idi. Paşa üçüncü dedesinin mensup olduğu bu civarda bir hayır yaptırmış demektir.

naparta, Mısır — Suriye seferinde duman attıran Cezar Ahmed paşanın ölümünde, Akkâ kalesiyle köylerinde kalan metrûk mallarının hükûmetçe zabt ve müsaderesine ve hem de asker arasında çıkan fesadı yatıştırıp aralarını bulmağa memur olarak Suriyeye gönderilmiştir.

Bu işte başarı göstermesi üzerine Hocaganlık rütbesiyle, zamanın padişahı üçüncü Sultan Selimin ıslahına ehemmiyet verdiği ve 1208 H. de bir nizam kaleme aldirmiş olduğu, baruthanelerin nazırlığına tayin edilmiştir.

Bu arada Mehmed Ragıp efendinin Parise ve Tahrana elçi olarak gönderildiği haber verilmekte ise de, bu Ragıp efendinin Reisülküttap (Hariciye Bakanı) diğer bir Ragıp efendi olduğu anlaşıyor.

1221 H. de İngiliz donanmasının Moskofa yardım için Karadenize geçmek üzere Çanakkale boğazından, girip İstanbul sularına varmasında başşehir ve Karadeniz boğazı kıyılarının silâhlendirilmesi ve tabiyeler yaptırılmasına nezarete memur devlet büyükleri arasında, barutaneler nazırı Ragıp efendi de vardır.

Sadrâzamların harbe serdarı ekrem olarak gitmelerinde menasib-i divaniye ricalinin de beraberinde gitmesi ve İstanbulda yerlerine birer vekil bırakmaları âdet olduğundan

1222 seferinde, Ragıp efendide Kethüdayı sadri âli (Dahiliye Bakanı) Mustafa Refik efendi yerine vekil olarak tayin olunmuştur.

1222 de Edirne vakasında, Rumeli Âyanlariyle Yeniçeriler nizamı ceditci Karaman Valisi Kadı Abdurrahman paşadan kocunduklarından, onlara inanç vermek için Abdurrahman paşa azledilmiş ve yerine Ragıp efendi vezir olarak Karaman Valisi tayin olunmuştur.

Ragıp paşa Konya'ya gitmek üzere Üsküdar'a geçmiş ve üçüncü Sultan Selime hoş görünmek için dairesindeki kavalara nizamı cedit askerlerine mahsus nişanlarla süslü kaputlar yaptırıp giydirmek istemiştir. Bunu giymek istemeyen kavalalar Karadeniz boğazındaki Yeniçerilere giderek (padişah dünyayı nizamı cedit etmek üzere Ragıp paşaya tuğ vermiş ve şimdiden nişan vazına başlamış) diyerek işi büyötmüşler; buna zamañe padişahının yenilik icraatını hoş görmeyenlerin teşviki de karışarak fesada müstait Yeniçerilerin bayrak kaldırmalarına sebebiyet verilmiştir. Bu iş Ragıp paşanın tedbirsizlik ve düşüncesizliğinden çıktığından ceza olarak vezareti kaldırılmış ve Kütahyaya sürülmüştür. Bu hadise üçüncü Selimin padişahlıktan düşmesiyle neticelenen ihtilalin belirmesine sebep olmuştur. Binaenaleyh, Ragıp paşa Vali olarak Konya'ya gelememiştir.

İkinci Sultan Mahmud'un tahta çıktığında, Balıkesir yoluyla sürgünden İstanbul'a izinsiz gelerek padişahın huzuruna 88 mısralı bir tarih sunmuş ve suçunu affettirmiştir.

1223 H de İngiliz murahhaslariyle barış için Çanakkale boğazında Karaman Valisi ve Boğaz seraskeri Hakkı paşa (2) ile Ahmed beyin, bu işte başarı gösteremediklerinden azillerinde; yerlerine Vahit efendi ile boğaz seraskerliğiyle Karaman Valiliğine ikinci defa olarak Ragıp paşa tayin olunmuştur.

İngiliz donanmasındaki murahhaslara yiyecek, içecek ve bazı hediyeler göndererek cemileler gösteren Ragıp paşa bu işin iyi bir netice ile bittiğinde, vezaret şanına aykırı bazı halleri görüldüğünden bahsedilerek tekrar vezareti alınarak Bursaya sürülmüş ve Vahid efendi ise takdir görmüştür. Ragıp paşa bu suretle ikinci defa, Valiliğinde de yine Konya'ya gelememiştir.

Aşağı yukarı her gittiği memuriyette talihsizliğinden rütbesinin kaldırılması ve ikamete memur edilerek sürülmesi gibi hallerle karşılaşan Ragıp paşa talihin garip bir cilvesi olarak 1244 H. yılında sürgün olarak gönderilmiş olduğu Konya'da vefat etmiştir.

Sicil Osmaniyeye göre, ölümünde 78 yaşında bulunuyordu. Her ne kadar divançesinin başındaki Arapça hal tercemesiyle fatin teskeresinde ve Osmanlı müelliflerinde, Hazreti Mevlâna civarında gömülü bulunduğu yazılı ise de bu bir zühüldür. Ragıp paşa, yukarıda yazdığımız gibi Şeyh Sadreddini Konevi haziresinde gömülüdür.

(2) — Hakkı paşaya ait Konya şeri mahkemesi sicillerinde gördüğümüz, iki buyrultudan ayrıca bahsetmek isteriz.

DİVANÇESİ :

Divançeyi elmerhum elmebrur Ragıp Paşa Şamii sani ديوانچه المبرور راغب نامی altında oğullarından Hüdavendigâr eyaleli mutasarrıfı Nurreddin Abdurrahman Paşa tarafından 1276 H. yılında yani babasının ölümünden otuz iki yıl sonra Bursada taş basması olarak bastırılmıştır. 60 Sahife tutan bu divançenin 40 sahifesi paşanın muhtelif şiirlerini gösteriyor. Başında 2-7 ci sahifelerde paşanın Arapça hal tercümesi var. 8-10 sahifede paşanın Balıkesirden (çok muhtemel olarak menfasından, izinsiz olarak İstanbul'a gittiğinde ikinci Sultan Mahmudun huzuruna sunduğu 88 mısralı bir tarih ile divançe başlıyor. Bu metinli tarihten sonra 10-12 sahifelerde şehzade Sultan Abdulmecide iki, şehzade Sultan Ahmetle Mehmet Said Hemdem çelebinin (3), doğumlarıyla Yeniçeriliğin kaldırılmasına dair birer tarih kıtaları vardır. 13 cü sahifede paşanın kasideleri başlıyor. 14-18 sahifelerde Bursada gömülü Emir Sultan (4), Hazreti İfdade (5), Şeyh İsmail Hakkı (6), Şeyh Ahmet Gazzi, Kütahyadaki Mevlevî dergahıyla Afyonkarahisarda Sultan Divanı (7), İs-

(3) — Mevlâna pirevinin 25 nci postnesinlerinden ağah bir zattır 1276 H. de vefat etmiştir. Kendilerinden ileride bahsedeceğiz.

(4) — Mehmet Şemsettin, Halvetinin nuri bahşiye kolundan ulu bir kişidir. Yıldırım Sultan Bayazedin damadıdır 833 H.dir.

(5) — Şeyh Mehmet Üfdade, Celvetiyyenin müstevidi, bilgin, şair, Aziz Mahmut Hüdâinin müşdididir. 989 da yürümüştür.

(6) — Ruhulbeyan sahibi olmakla tanınan bu zat da Celvetiye bilginlerinden yüzden fazla eser vermiş feyizli bir kişidir. 1137 H. de görmüştür.

(7) — Mevlânanın gayip divanını bulan zat.

tanbulda Ebaeyyubi Ansari (8), Manisada Kâtip Seyit İbrahim, Şamda Şeyh Halit (9), haklarında müteaddit kasideler yazılıdır. Bunlardan paşanın birkaç tarikate muhip olduğunu anlıyoruz. 19 cü sahifede gazeller başlıyor. Bu kısmın başında bir Mevlevî sikkisi görülmektedir. 32-35 ci sahifelerde meşhur Saibin (10), bir gazelinin farsça tahmisi ile Cavidin (11), bir gazelinin tahmisi var. Bunları diğer bir tahmis takip ediyor. 35-36 sahifelerde Türkçe 36-39 sahifelerde Arapça mustakil parçalar var. 39-45 ci sahifelerde Türkçe mülemma ile tekler (müfret) başlıyor. Bunu 47 ci sahifeye kadar arapça ve farsça müfretler takip ediyor. Bu suretle divançede paşaya ait kısımda son buluyor.

Bundan sonra 48-60 cü sahifelerde de; Fakihı German Cani Mehmed Hüseyin, Kerbelâ kadısı Abdülcehil, Musullu Farukî zade Abdülbaki, Bağdad müftülerinden Seyit Mehmed Hasan Hüseyini ve Abdülgani İbni Cemil, Farukî zade Mehmed Emin, Şirazlı Niyazî Mevlevî, Fatin (12), Naili (13), Hicri İrani ve İbrahim Hilminin; Ragıp paşa ile divançesi üzerine Türkçe, Arapça, Farsça manzum, mensur yazıları vardır.

(8) — Peygamberimizin sancaktarı olarak tanınan zat.

(9) — Mevlâna Ziyaettin Halit, Nakşi tarikinin Halidiye kolunun müstevididir. 1242 de ölmüştür.

(10) — 1262 de ölen Saip Ahmet

(11) — Konyalı Bekir ağa oğlu Sadrazam Topal Osman paşa zade Ahmet Ratip paşanın oğludur. 1204 de vefat etmiştir.

(12) — Meşhur tezkerenin sahibi.

(13) — Manastırlı Naili Salih olması muhtemeldir:

Fatin tezkeresinde :

“Müşarileyhimin alemde sıyıtı ve zarette şöhreti şanı olup, isim mahlası olduğu cihetle şiirde sadrı esbak Ragıp paşa merhumun isrine gitmek emelinde bulunmuş isede mafi zaminini zahire ihraç edemeyüp beyhude tabiatını izac eylemiştir,” denmesine ve Kamusul alamin, «Şiir söylemeğe özenüp hennamı olan Ragıp paşayı taklide çalışmış ise de muvaffak olamamıştır,” demelerine rağmen, Osmanlı müellifleri «zamanının şüerası meyanında Ragıp paşayı sani şöhretiyle benam idi» diyor.

Paşanın Türk, Acem ve Arap dilleriyle şiir yazmaya kadir olduğu divançesindeki örneklerden anlaşılıyor-sada koca Ragıp paşanın öldüğü zaman, 10 yaşında bulunan bu zatın onun derecesinde edebî bir kıymete sahip olmadığıda gördüğümüz örnek-

lerinden bellidir. Bu böyle olmakla beraber, Ragıp paşayı, zamanının az olan okur yazar paşaların başında geldiğini kabul etmek icab eder.

Divançenin küçüklüğüne bakılırsa paşaya şiiri az söylemiş veyahutta matbu divançeye müntehap bazı parçalar alınmıştır. Fatin teskeresindeki bir gazelinde matbu divançede olmaması bu fikrimizi kuvvetlendirmektedir.

Müracaat edilen eserler :

Ragıp paşanın matbu divanı, Fatinin teskereî'hatemüleşharı, üçüncü sultan Selim vakalarına ait Mustafa Necip efendinin tarihi, Şanî zadenin dört ciltlik tarihi, Kamus mütercimi Asım efendinin iki ciltlik tarihi, Ahmet Cevdet paşanın tarihinin 8, 9, 10, 11, 12 inci cildleri, Lütfi tarihinin 7 inci cildi, Kamusualem ve Osmanlı müellifleri.

Şemsi Tebrizî haziresinin tanziminde tekrar oraya konulması tarih ve turizm bakımlarından gereken, bugün Konya Müzesine kaldırılmış bulunan mezar taşlarından :

Konya'da vakfı olan İshak Beyin kızı veya zevcesi bulunan Hatice Hanım'ın 935 H. tarihli mezar taşı kitabeleri.

Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşanın kardeşi Konya Valilerinden Deli Hüsrev Paşazade Kurt Bey oğlu Mehmed Beyin 970 H. tarihli mezar taşı

Konya Valilerinden Kapdanı derya Silâhdar Bekir Paşanın 1162 H. tarihli mezar taşı

Konya'da hayırları eseri bulunan, adamlarından HalilHamid ve ŞahinAli paşa gibi iki Sadrazam yetiştiren, Konya Valilerinden Pulad Paşazade Çelik Mehmed Paşanın 1179 H. tarihli mezar taşı

Konya'ya kıymetli bir Kütüphane hediye eden Yusuf ağanın babalığı kaymakamı sadri ali Konya Valilerinden Süleyman Paşanın 1198 H. tarihli mezar taşı

Lofcalı Mehmed Kethü-
danın 1197 H. tarihli
mezar taşı

Çelik Mehmed. Paşa
zade İbrahim Paşa-
nın 1230 H. tarihli
mezar taşı

Çelik Paşa zade Hüseyin
Beyin 1231 H. tarihli
mezar taşı

Birinci cihan savaşı biterken mağlûp milletlerin üstüne çöken bir kara bulut yurdumuzu ve bizleri de sahası içine almıştı. Milletimiz ve yurdumuz koyu bir karanlığa bürünmüş matem içinde idi. Ellerimize ayaklarımıza zincirler takılarak mezara götürülüyorduk.

Samsundan başliyerek yurdun en tenha köşelerine kadar yayılan Atatürk'ün ulvi sesi etrafında toplanan milletimiz doğuda, güneyde, batıda yurduna saldıranlara karşı dişlerini tırnaklarına takarak, her türlü mahrumiyetlere katlanarak ve yalnız kendilerinden sonrakileri düşünerek savaştılar. Yılmadılar. Üç yıllık savaşın kahraman şehitleri hep vazifelerini görerek öldüler. Fakat yurdumuzun daha çok ezilmesini, Türklük şeref ve gururunun ayaklar altına alınmasını akıttıkları kanlariyle önlemeğe muvaffak oldular.

* *

1922 yılı 26 Ağustosuna kadar hep düşmanlarımız saldırmış biz, yapılan bu ardı arkası kesilmiyen hücumları karşılamıştık. Artık taarruz sırası, yumruk atmak sırası bize gelmişti. 26 Ağustos sabahı batı cephesinde başlayan taarruz, Türk Milletinin ve Türk Ordusunun tarihinde yeni bir safha açacak, yok edilmek, esir edilmek, yurdu paylaşılacak istenen bir milletin varlığını ve büyüklüğünü bilmiyenlere bir kerre daha öğretecek.

Bir hamlede Dumlupınara ulaşan ordular düşmanın kalbine sapladıkları süngülerile yeni bir devrin tarihini ve yeni bir tarihin şanlı sayfelerini yazacaklardı. Yıllardanberi Türk Milleti zararına oynanan bir dıramın son perdesi bir gün sonra sona erecekti.

Top tüfek sesleri, korkunç haykırışlar arasında dört gündenberi kanla yıkanan ve parlayan süngüler bir tepeden diğer tepeye sıçrayor, hedefini bulmak gayesine ulaşmak isteyen bir ok gibi ilerliyordu. Güneş batarken eli silâh tutabilen düşman neferleri teslimden başka çare kalmadığını anlamışlardı.

Dört gün evvel tuttukları istihkâmların, yerleştikleri siperlerin kudretine ve ellerindeki savaş vasıtalarının çokluğuna güvenenler, 30 Ağustos akşamı her şeyin bittiğini parlak ve tantanalı hayallerinin sona erdiğini hayretler içinde gördüler.

* *

Düşmanın perişan halini gören Baş komutan Atatürk (Ordular ilk hedefiniz akdeniz) emrini vermişti. Ordular gösterilen bu ilk hedefe on gün sonra 9 eylûlda ulaştı.

Bu tarihten sonra Türk milleti birbiri ardı sıra kendisine gösterilen ülkülere aynı iman ve aynı inançla yürüdü ve başardı.

İkinci hedef saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilânı oldu. 3 üncü bir hedefi köhne müesseselerin yıkıl-

ması, Avrupaya doğru yürüyüş ve bildiğimiz çeşitli devrimlerimiz teşkil etti.

İşte 30 Ağustos zaferi, onun gösterdiği yol, onun yarattığı iman, verdiği kuvvet ve ışık sayesinde ki Milletimiz bu mes'ut günlere ulaştı.

Cumhuriyet, çeşitli devrimler, bildiğimiz her türlü faydalı müesseselerimiz, bugünün genç delikanlıları, bir kelime ile hepimiz 30 Ağustos'un yavru-
ruları, 30 Ağustos'un meyvalarıyız.

Bu günden 874 yıl önce yine batı-
dan gelen bir istilâ ordusu Malazgirtte karşılanmış, 30 Ağustosta olduğu gibi büyük kısmı imha edilmiş ve başkomutanlarıyla birlikte geri ka-
lanlar tutsak edilmişti.

Aynı toprak, aynı ordu, aynı Ata-
türk ve Alpaslanlar. İşte Türk Milleti ve onun mukaddes yurdu böyle bir sürü birbirine benzeyen 30 Ağustos-
ların yarattığı bir millet, kanla yur-
dunu yaşatanların bulunduğu bir top-
rak parçasıdır.

Toprakları tarihine, tarihî yüzlerce
30 Ağustos ve ona denk kahraman-
lıklara bağlı tek Millet biziz. Henüz
biten altı yıllık savaşın binbir türlü
olaylarını aynı hız ve aynı imanla
karşıladık.

Bcyasını şehitlerimizin kan ren-
ginden almış ay-yıldız bir bayrağımız;
her karış toprağında ecdadımızın te-
miz kan kokusunu taşıyan bir yurdu-
muz var.

Dünün kahramanları işte bu top-

EV ÇALIŞMALARI

§ Konya Lisesi mezunları cemiye-
tini kuran yüksek tahsil gençlerimiz
tarafından, cemiyetleri menfaatına
Konya Belediye bahçesinde mükkellet
bir balo verildi.

§ Müzik kolunun başarılı faaliyet-
leri, hafta konserleri devam ediyor.

§ Gösterdikleri muvaffakiyetlerden
dolayı Çocuk Kulübü üyelerine veri-
len yemiş ziyafetinde Ev ve komite
başkanları da bulundular. Büyük neşe
içinde bir gün geçirttiler.

§ Evle alâkalı bir arkadaşın dü-
ğün merasimi yapıldı.

§ Zafer Bayramı münasebetile 29
Ağustos akşamı "Erkek Güzeli," adlı
komedi, 30 Ağustos akşamı da "Kör,"
piyesi temsil edildi.

§ Genel sekreterlikten gönderilen
iki kıymetli ressam nazaretinde açıl-
an resim kursu ile Fransızca ve ma-
tematik kursları devam etmektedir.

rak, bu bayrak ve bu Millet için, biz-
ler için şehit oldular, savaştilar.

30 Ağustos zaferinin 23 üncü dö-
nüm yılı günü, o zaferi bize kazan-
dıran aziz ölüleri ve hayatta olanları
saygı ile, şükran ve minnetle anar-
ken onlara ve mukaddes toprağımıza
karşı olan vazife ve borçlarımızı müd-
rik bulunduğumuzu bir kerre daha
tekrarlamış bulunuyoruz.

